

BETHLENDI ANDRÁS

Az „otthonossághoz való jog” mint a kisebbségi létparadoxon jogi feloldása

Right to Homeliness: The Dissolution of the Existential Paradox of Minorities

Abstract: In my study, I explore the logical self-contradictions stemming from the legal category of the national minority and argue that the minority rights that create this category are unsuitable for resolving the fundamental existential paradox of minority status. Similarly to Sándor Makkai, I see the minority paradox in the lack of homeliness of the physical home. In my view, homeliness as a measure of social defaultness is a function of the consensus prevailing in society and thus is related to the legal order of the state hosting the minority. To resolve this existential paradox of ethnic Hungarians in Transylvania, I find it necessary to recognize the right to homeliness, which entails stepping out from the paradigm of minority rights.

Keywords: minority rights, national minority, Hungarians in Transylvania, Romania, self-determination, homeliness, Sándor Makkai

Összefoglaló: Tanulmányomban a nemzeti kisebbség jogi kategóriájából származó logikai önellentmondásokat tárom fel, és emellett érvelek, hogy a kategóriát létrehozó kisebbségi jogok alkalmatlanok a kisebbségi léthelyzet alapvető paradoxon feloldására. A kisebbségi létparadoxont Makkai Sándorhoz hasonlóan a fizikai otthon otthontalanságában látom. Álláspontom szerint az otthonosság, mint a társadalmi magától értetődőség mértéke, a társadalomban uralkodó konszenzusok függvénye, és így összefügg a kisebbségnek otthont adó állam jogrendjével. Az erdélyi magyarok kisebbségi létparadoxonának feloldásához az otthonossághoz való jog elismerését találok szükségesnek, amely a kisebbségi jogok paradigmájából való kilépést vonja maga után.

Kulcsszavak: kisebbségi jogok, nemzeti kisebbség, erdélyi magyarok, Románia, önrendelkezés, otthonosság, Makkai Sándor

1. A kisebbségi létparadoxon mint jogi probléma

Makkai Sándor volt erdélyi református püspök *Nem lehet* című 1937-es írásában tagadás formájában fogalmazta meg az egyén és nemzete közötti feloldhatatlan kapcsolatot. Európa lelkiismeretének üzent a *Láthatár* című, kisebbségi témákat feldolgozó

magyarországi szakfolyóirat hasábjain magyarul.² Írásában úgy fogalmazott, hogy nem tudja elképzelni „a kisebbségi életnek semmiféle emberhez méltó elrendezését, mert magát a kisebbségi »kategoriat« tartom emberhez méltatlannak és lelkileg lehetetlennek”. Annak ellenére, hogy írásában leszögezte, hogy „én ez alkalommal nem politikai szempontból nézem azt a kérdést, amellyel foglalkozni kívánok, hanem legmélyebb gyökerében: a humánus sorsát illetően”, írását elkeseredés és közfelháborodás fogadta a kisebbségi sorban élő kortárs erdélyi magyar értelmiségiek körében. Ennek oka nagymértékben az volt, hogy a korábban transzilvanista nézeteket valló és hirdető Makkai lemondó ítéletével egyidejűleg kilépett a kisebbségi sorsból és kivándorolt Magyarországra. Jelen tanulmányban nem veszem vizsgálat alá, hogy meddig terjed a püspök felelőssége abban, hogy az olvasók többsége szavait szándékától eltérően értelmezte. A félreértéseket két évre rá, 1939-ben a *Nemzet és kisebbség* című írásában³ próbálta meg orvosolni. Ebben elismételte, „[...] hogy a kisebbségi kérdés – nem mint politikai, hanem mint emberi probléma – megoldhatatlan, és pedig a lényegében rejlő ellentétes élettörvény következtében”. Állítása szerint a kisebbség mint kategória „mesterségesen létesített szegyenkaloda”, mely „embertelen”, „életellenes”, „lelkileg elviselhetetlen”, „emberhez méltatlan” és „benne az emberi mivolt sorvadásra van ítélve”. Figyelemre méltó, hogy álláspontja szerint a kisebbségi sorsból nem következik szükségszerűen a kisebbségi kategória, ugyanis a kisebbségi kategória az önző, önmagát féltő többségi önrendelkezés kirekesztő politikájának az eredménye: „Egy olyan nemzeti önállóság, mely az »önrendelkezési jog«, az emberi mivolt teljességét annyira feltétlenül igényli és érvényesíti, hogy csak magamagát látja s a maga féltésében mindenki másban »rémeket lát«. Ezért vonja el a levegőt azoktól, akiket veszedelmeseknek érez a maga egyoldalú önrendelkezésére nézve. Ezt a levegőelvonó készüléket és ezt a levegőtlen börtönt nevezzük »kisebbségi kategóriának.«” Láthatóan különös jelentőséget tulajdonít annak is, hogy különbséget tegyen a határmódosítás által az anyaországától elszakadt kisebbség és a történelmileg kisebbségi sorsban nemzeti öntudatra ébredő nemzetiség kategóriái között: „A szórvány és a kisebbség között azonban mérhetetlen különbség van, nemcsak a lélekszám tekintetében, hanem mindenesetre ennek alapján a belső összetétel és az önállóság szempontjából is. Maga az a körülmény, hogy egy nemzet döntő uralmát érvényesítő állam keretében nagyobb lélekszámú más fajképhez tartozó embercsoport létezett, a múltban a »nemzetiség« fogalmához és léhelyzetéhez vezetett. A »nemzetiség« néprajzi, kulturális és politikai fogalom volt, de ami lényeges, összetételében és önállóságában mindig olyan problémát jelentett, mely az államban érvényesülő döntő nemzeti egzisztencián belül, azzal együtt vagy azzal párhuzamosan oldandó meg. A nemzetiség ugyanis nem volt egyéb, mint idők folyamán és történelmi alakulások rendjén felduzzadt szórvány, melyet eredeti nemzeti egzisztenciájának testéből nem kitéptek és leszakítottak, hanem amely saját kényszere vagy akarata folytán beleszivárgott és belevándorolt a nemzeti egzisztencia államszervezetébe. Nem véletlen tehát, hogy az így kialakult tömböket nemzetiségnek nevezték, de nem kisebbségnek. A kisebbség nem egy idők és körülmények folytán felduzzadt szórvány, nem egy természeti és természetes alakulat, hanem egy mesterséges és történelemellenes létesítmény,

² Makkai Sándor: *Nem lehet = Nem lehet. A kisebbségi sors vitája*, szerk. CSEKE Péter, MOLNÁR Gusztáv, Héttorony Könyvkiadó, Budapest, 1989, 106–111.

³ Makkai Sándor: *Nemzet és kisebbség = Nem lehet. A kisebbségi sors vitája*, szerk. CSEKE Péter, MOLNÁR Gusztáv, Héttorony Könyvkiadó, Budapest, 1989, 230–237.

egy kategória, amely ellentétben áll a nemzeti egzisztencia lényegével és csakis rajta kívüli, attól elkülönített és így halálraítélt tömbökre vonatkozik.

A kisebbség magának a nemzeti egzisztenciát alkotó fajképnek darabokratöréséből származott. Azáltal jött létre, hogy a fajképet alkotó egyének millióit, tömbjeit, tájegységeit, néptípusait, tehát valóságos szerkezeti tényezőit erőszakkal, akaratuk ellenére leszakították és kitépték belőle. A kisebbség létesítése a nemzeti egzisztenciának megcsonkítása, tudatos gyilkossági merénylet.”

Makkai azt állítja, hogy „a teljes önmegvalósítás minden nemzeti egzisztenciának kényszerítő belső törvénye”, tehát mindazok, akik kitéptek a többségi nemzeti önrendelkezés lehetőségéből, az emberi élet teljességéből kerültek kirekesztésre, emberi méltóságukban lefokozásra, megalázásra. „Mert ez az, amit a »kisebbség« fogalma jelent, ez és semmi más” – szól Makkai ítélete a kisebbségbe jutott erdélyi magyarok sorsáról. Amint megállapítja, a „kisebbségtartó állam” keretei között a többség magának igényli „[...] saját impériumában az életcélok kitűzését és azok elérésének módját és így a kisebbséget céltalanná teszi, mert nem szervesen beillesztendőnek, hanem kizárandónak, eltokoazandónak itéli mint önérvényesítése zavaró elemeit. A céltalanná tett kisebbség ezért szükségképpen bomlasztó elemmé fog válni.” Állítása szerint még az őshonos kisebbség is idegenné válik otthonában, ahol „[...] a többség által képviselt más nemzeti egzisztencia önmegvalósítása” folyik. A földrajzi és lelki otthon kisebbségi paradoxonát a következőképpen ragadja meg: „A kisebbségi kategória azonban nemcsak külső lehetetlenséget jelent, hanem a kisebbséget önmagán belül is dilemmába sodorja, melyben belülről is mind keményebben mered fel a helyzet tarthatatlansága. A kisebbségi nemzetdarab ugyanis ragaszkodik földi otthonához, mert egész élete abból nőtt ki, s abban lélegzik, és mégis elvágódik belőle, mert szellemi otthona csak saját nemzeti egzisztenciájának teljességében található fel. A politikai irredentizmus vádjának alacsony szempontjain végtelenül túl és felül ez a lelki, egzisztenciális irredentizmus nemcsak természetes, de a legteljesebb mértékben tiszteletreméltó is, mert ez magának az örök emberinek sikoltása és vergődése, s elnémulása az ember halálát jelentené.”

Makkai elgondolásának kisebbségjogi és politikaelméleti relevanciája egyrészt abban rejlik, hogy megalkotta az egyén elnyomottsága és a kisebbségi közösség közötti liberális világszemléletű összefüggést, másrészt abban, hogy tagadta, hogy a kisebbségi kategória, a liberális humanizmus céljait szolgálhatná, ugyanis azt az egyén kiteljesedését korlátozó meghaladhatatlan akadálnak tekintette. Makkai problémafelvetése a II. világháborúban bekövetkezett területi revízió idején érdektelenné vált,⁴ a kommunizmus fogalmi eszköztárán pedig kívül esett.⁵ A rendszerváltás óta minden körülmény adva

⁴ Meg kell jegyeznünk, hogy Makkai Sándor 1942-ben az észak-erdélyi románok kivándorlása vagy a magyar közösségbe való asszimilálása mellett foglalt állást: „Nekünk a minőség hatalma mellett kell döntenünk, nekik pedig aközött, hogy a magyarságba való önkéntes beolvadással valósítják-e meg jobb emberségüket, vagy nem? Mert a magyarság ellenére ebben az országban ennek útját nem kereshetik, s ha emiatt lelkiismereti kétségbe esnek, nincs más hátra, mint hogy elváljanak és eltávozzanak Magyarországról.” (Láthatár 1942/10.) In: *Nem lehet. A kisebbségi sors vitája*, szerk. CSEKE Péter, MOLNÁR Gusztáv, Héttorony Könyvkiadó, Budapest, 1989, 267.

⁵ A kisebbségi jogi kategória megkérdőjelezésének lehetősége Makkai Sándor *Nem lehet* c. írása után nem került az erdélyi nyilvánosság vagy értelmiségi körök figyelmének középpontjába. A kisebbségi sorsból való kilépés és a Magyarországra való kivándorlás kérdése viszont annál inkább foglalkoztatta mind a kortársakat, mind a 80-as, 90-es évek erdélyi magyar

volt arra, hogy ismét problematizálva legyen a *kisebbségi kategória*, ez viszont láthatóan elmaradt napjainkig. Nem azt nem firtattuk, hogy jó-e vagy rossz, vagy hogy fenntartható-e vagy sem a kisebbségi sors, hanem elfelejtettünk a kisebbségi kategóriáról mint megkérdőjelezhető legitimitású kategóriáról beszélni.

Jelen tanulmányban – több mint 80 évvel a *Nem lehet* című cikk megjelenése után – Makkaihoz hasonlóan a kisebbségi kategória legitimitását kérdőjelezem meg. Továbbá amellet érvelek, hogy a kisebbség, mint jogilag kijelölt társadalmi kategória, lehetlenné teszi az otthonosság komfortjának a meglelését az erdélyi magyarok számára.

Amennyiben elfogadjuk elméleti kiindulópontként, hogy minden egyén óhatatlanul, akarva-akaratlanul törekszik az otthonosság meglelésére, amelyet legitim, védelemre méltó célnak tekintünk, akkor jogi természetű problémaként tárgyalhatjuk az egyenlő mértékű otthonosság kérdését. A legitim, védelemre méltó minőségét az otthonossághoz való jognak a természetjog morális problémafelvetéséből vagy pedig a tételes jog működésbeli hibáiból, ellentmondásaiból vezethetjük le.

Az otthonosság jogi problémájának a jogászok elől rejtőzködő természete azzal magyarázható, hogy a szabadság jól bevált fogalmi eszköztára képtelen megragadni azt. Ennek oka, hogy a személyes szabadság jogi értelemben a tiltás hiányát jelenti, ami ilyenképpen mennyiségi kérdéssé válik. Ezzel szemben az otthonosság nem egy mennyiségi mutatója az emberi életnek, az ugyanis a magától értetődőségnek a mértékegyisége, ami egy kontextuális kérdés, attól függetlenül, hogy a személyek szabadságának mekkora a kiterjedése. A magától értetődőség a társadalomban uralkodó konszenzusok következménye. Nem attól otthonos valami, mert jól ismerjük, vagy mert ott sok mindent szabadna, hanem attól, hogy sajátos karakterisztikáink, jelenlétünk, milyenségünk, törekvéseink magától értetődőek, tehát reflektálatlanok maradnak.⁶ A reflektálatlanság annyit tesz, hogy karakterisztikáink nem feltűnőek, nem figyelemre méltóak, nem válnak értelmezés, megértés, elfogadás vagy bármely más hasonló kognitív művelet tárgyává. Az otthonosság tehát egy kontextuális fogalom, nem abban az értelemben, hogy másokhoz képest vagyunk otthonosak, hanem abban az értelemben, hogy ugyanazokkal a karakterisztikákkal vagy ismeretekkel annak függvényében otthonos egy szituáció, hogy a környezetünk mennyire tekinti magától értetődőnek karakterisztikáinkat, jelenlétünket. A közérthetőség érdekében, az elméleti leírásán túl, egy konkrét, plasztikus példával szemléltetem az otthonosság kontextuális működését: mind hiába ismerjük a jó barátunk lakását ugyanolyan részletesen, mint a saját lakásunkat, a saját lakásunkban nem mi magyarázkodunk, hogyha, miközben meztelenül rántottát készítünk, valaki benyit, ellenben a barátunk lakásában minden bizonyonnyal egy ilyen szituációban szükségesnek

értelmiségiek körét. Ennek vonatkozásában lásd: CSEKE Péter: *Lehet – Nem lehet? Kisebbségi létértelmezések (1937–1987)*, Mentor, Marosvásárhely, 1995.

⁶ Rogers Brubaker a jelölt-jelöletlen fogalom párral ragadta meg a reflektáltság működését a kisebbségi léthelyzetben. Ennek értelmében a jelöltek azok az emberek, akiknek valamely tulajdonságuk reflektálttá válik egy interakció során, és jelöletlenek mindazok, akiknek tulajdonságaik jellemzően nem válnak reflektáltakká. Bővebben lásd: ROGERS BRUBAKER, FEISCHMIDT Margit, JON FOX, LIANA GRANCEA: *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*, L' Harmattan, Budapest, 2011, 224–225.

éreznénk elmagyarázni, hogy miért is vagyunk ott, akkor, úgy.⁷ A példa jól szemlélteti, hogy az otthonosság mértéke nincs szükségszerű összefüggésben a szituáció ismerőségével vagy a lehetőségeink, szabadságunk mértékével. Az otthonosság kérdése az élet társadalmi konszenzusrendszerében nyer értelmet.

A kisebbségi kategória pontosan attól fosztja meg a kisebbség tagjait, hogy a többség tagjaihoz hasonló mértékben maradjon reflektálatlan milyenségük. Ez az a fogalmi keret, amelyben értelmezést nyer a kisebbségiek sajátos kisebbségi frusztrációja, a kisebbségi paradoxon. Ez abban rejlik, hogy miközben az őshonos kisebbség tagjai ugyanannyira otthon vannak, mint az őshonos többség tagjai – hiszen családjaik, közösségük története legalább annyira az adott hely időtlen múltjába nyúlik vissza, mint a többségieké, ők maguk ugyanannyira a hely szülöttei, mint a többségiek – ez a közös földrajzi otthonban való lét a kisebbségiek számára kevésbé otthonos, mint a többségiek számára. Makkai beazonosítja ezt a paradoxont, viszont ő ezt a közösségi törekvések, a nemzeti önrendelkezés korlátozottságára, hiányára vezeti vissza.

2. A kisebbség mint jogi kategória bonyodalmai

Még mielőtt az otthonossághoz való jog mibenlétét és jogi következményeit feltárnám, tekintsük át a kisebbség és nemzetállam viszonyának alapvető bonyodalmait.

2.1. Egyéni és kollektív jogok a nemzetállamban

Az európai jogi gondolkodást talán legutoljára az a filozófiai elgondolás mozdította ki a sarkából maradandóan, hogy az ember eredendően szabad.⁸ Érdekes módon ez az objektív igazolást mindaddig nem nyerő elgondolás éppen az irracionalitást megvető, kételkedést hirdető felvilágosodás korában nyerte meg magának az emberek agyát és szívét. Az egyének *szabadságra ébredésének* szükségszerű következménye volt, hogy az állami szuverenitás forrása fokozatosan, vagy éppenséggel egy guillotine-csapás vagy puskalövés alatt átkerült Isten kezéből az emberek, a polgárok, pontosabban az *istenadta nép*, a nemzet kezébe.⁹ Ebből született a népszuverenitás új, modern legitimációja, amely

⁷ A példa szemléletessége részben abban rejlik, hogy a meztelenségből származó archetipikus emberi szégyenérzetet veszi alapul, mely a reflektáltsággal szervesen összefüggő érzés.

⁸ „Az ember szabadnak született és mindenütt láncokat visel.” – a *Társadalmi szerződés* című Rousseau-mű első mondata. ROUSSEAU Jean-Jacques: *Társadalmi szerződés*, Phönix–Oravetz-kiadás, Budapest, 1947, 18.

⁹ Az 1776. június 12-i Virginiai Jognyilatkozat a hatalom forrásának a népet jelölte meg: „Jogok nyilatkozata, melyet Virginia derék népének képviselői alkottak teljes és szabad gyülekezetükben, s amely jogok, mint a kormányzat keletkezésének alapjai, a maguk és utódaik tulajdonának tekintendők. [...] Minden hatalom a néptől ered; s az ruházza át képviselőire; az eljárók az ő megbízottai és kiszolgálói, s mindenkor felelősséggel tartoznak.” Lásd: KOVÁCS István, SZABÓ Imre: *Az emberi jogok dokumentumokban*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976, 606.

Az 1776-os Amerikai Függetlenségi Nyilatkozat a kormány hatalmát a kormányzottak beleegyezéséből származtatta: „Ezeknek a jogoknak a biztosítására az emberek kormányzatokat létesítenek, amelyeknek törvényes hatalma a kormányzottak beleegyezésén nyugszik. Ha bármikor, bármely kormányforma alkalmatlanná válik e célok megvalósítására, a nép joga, hogy az ilyen kormányzatot

viszont mondhatni azonnal frigyre lépett a nemzeti öntudatra ébredt tömegek nemzeti önérzetével.¹⁰ A nemzeti demokrácia, amely az állam szuverenitását a nép hatalmából származtatja, szükségszerűen életre hívta a nemzetállam általunk is ismert sajátos jogrendjét. A nemzetállamban az állami szuverenitás a nép önrendelkezésének politikai és jogi manifesztálódásából nyeri legitimitációját. A nemzetállamban az állampolgárok lojalitásának fő alanya saját nemzetük és a nemzetük állama, anélkül, hogy különösebb jelentőséggel bírna, hogy az állam milyen értékeket vall, milyen jogrendet választ.¹¹

Ebben az immár két évszázados új rendszerben – amit az egyéni szabadság liberalizmusára és az egyenlők nemzetének nacionalizmusára építettek¹² – két fogalmi kulcsot kaptunk a világ rendjének megrajzolására és megismerésére: a szabadság és az egyenlőség fogalmait. Modern, európai jogrendszereink és az elsősorban európaiak által meghatározott nemzetközi jog egyaránt ezen fogalmak logikai lehetőségei szerint írják le a társadalmi rend helyes, békés, méltányos mivoltát. Ezek a fogalmak szolgálnak az igazságos és igazságtalan kategóriák megállapítására. Az igazság kimérését szolgáló két kulcsfogalom a második világháború tapasztalatai után kiegészült az emberi méltóság jogi elismerésével. Elsőként az Egyesült Nemzetek Alapokmánya, később pedig az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya és további nemzetközi egyezmények ismerték el. Az emberi méltóság absztrakt, filozófiai jelentéstartalma ellentmondásos értelmezésekre is lehetőséget ad, viszont a funkcióját tekintve egyetértés mutatkozik. Ennek értelmében az emberi méltóság az emberi jogok alapját képezi.¹³

megváltoztassa vagy eltörölje, és új kormányzatot létesítsen, olyan elvekre alapítva és hatalmát olyan módon szervezve, amely jobban védi biztonságát, és jobban elősegíti boldogulását.” Lásd: *Az Amerikai Egyesült Államok népének Függetlenségi Nyilatkozata*, A Magyar Amerikai Társaság megbízásából kiadja Rózsavölgyi és társa, Budapest. <http://mek.oszk.hu/02200/02256/02256.htm> (letöltés ideje: 2020. 09. 22.)

Az 1789-es francia Ember és Polgár Jogainak Deklarációja 3. cikke a nemzettől származtatta a szuverenitást: *„Minden szuverenitás lényegileg a nemzettől származik; sem testület, sem egyes ember nem gyakorolhat olyan hatóságot, amely nem kifejezetten a nemzettől ered.”* Lásd: KOVÁCS István, SZABÓ Imre: *Az emberi jogok dokumentumokban*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980, 120.

¹⁰ A modern demokratikus államrend és a nacionalizmus eszmetörténeti összefonódásáról bővebben lásd: DEMETER M. Attila: *Szabadság, egyenlőség, nemzetiség*, Pro Philosophia Kiadó, Kolozsvár, 2009, 22–25.

¹¹ A patriotizmus lényegileg abban különbözik az európai nacionalizmustól, hogy a társadalmi lojalitás tárgya az állam és az állam jogrendje által képviselt értékrend.

¹² Amint Charles Taylor rámutat, a nemzet koncepciója a modern egyenlőség és individualizmussal szervesen összefügg. Ezen értékek jogi elismerése előtt a „rendi társadalomban” az egyén a társadalomhoz a társadalom valamely összetevőjén keresztül tartozott. *„A paraszt a földbirtokoshoz kötődött, a földbirtokos pedig a király hűbérese volt. Egyeseknek városi testületben volt tagsága, ez a testület pedig valamilyen jogállással bírt a királyságon belül; mások egy parlamentben töltötték be pozíciót, s a parlamentnek megvolt az elismert társadalmi státusa, és így tovább.”* A nemzet tagjai, állampolgárokként viszont közvetlen kapcsolatba kerültek az állammal. Bővebben lásd: TAYLOR Charles: *Nacionalizmus és modernitás*, Magyar Kisebbség, 2002/3 (25.), <https://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&lapid=20&cikk=m020321.html> (letöltés ideje: 2020. 08. 22.)

¹³ Lásd: Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 1. cikk: *„Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van. [...]”*

A liberalizmus és a nemzeti öntudatra ébredés eredendően magában hordozta az egyéni és kollektív jogok problémáját. A probléma lényege abban rejlik, hogy miként lehet egy államon belül egy időben megvalósítani az egyének és az államon belüli nemzeti csoportok egyenlőségét, tekintve, hogy az egyének és nemzeteik kisajátították a politikai hatalmat maguk számára. A francia modellt követő nemzetállami koncepció, mely szerint egy államban egy nemzet él, elméletileg alkalmasnak bizonyul a probléma feloldására. A francia modell képletén belül a megoldás úgy szól, hogy mivel az állam területén egyetlen nemzet létezik, és ennek a nemzetnek a határai egybeesnek az állampolgárok közösségét alkotó politikai közösség határaival, nem áll fenn a politikai közösségen belüli több nemzeti csoport létezésének a lehetősége. A több nemzeti csoport létezése hiányában pedig a csoportok közötti egyenlőség problémája sem merülhet fel. Ez viszont egy politikai, jogi fikció, ugyanis nem találunk arra példát sehol a világon, hogy egy állam összes állampolgára egy ugyanazon nemzeti közösségnek a tagjaként határozza meg magát, más releváns nemzeti affiliációkat, lojalitásokat nélkülözve.¹⁴ Amennyiben az állam lemond a francia modell látszólagos kényelméről, és elismeri, hogy területén több nemzeti közösség is létezik, amelyek törekvései nem illeszthetők egyetlen nemzet önrendelkezési törekvéseibe, felmerül a kérdés, hogy lehet-e egyenlő mértékű szabadságot biztosítani a nemzeti közösségek számára, vagy az egyik nemzet önrendelkezésének kiteljesítése feltételezi a többi önrendelkezési törekvéseinek az elszorvasztását. Természetesen ahhoz, hogy jogilag értelmezhetővé váljon a nemzeti közösségek egyenlőségének problémája, el kell ismerni ezen közösségek létén túl a közösségek jogalanyiságát. Ennek a problémának az egyik, talán legkorábbi vitájával találkozhatunk az 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenlőség tárgyában 1867–1868-ban lefolytatott magyar országgyűlési vitájában. A vita jogelméleti szempontból lényeges kérdése az volt, hogy a magyar politikai nemzet tagjai Magyarország polgárai, vagy a magyar, román, szerb, szlovák stb. nemzetiségek.¹⁵

Deák Ferenc, a magyar kormány vezetője és a vita első felszólalója a következőképpen nyilatkozott: *„az én meggyőződésem a fen[ny]forgó kérdésekben az, hogy Magyarországon egy politikai nemzet létezik: az egységes, oszthatlan magyar nemzet, melynek a hon minden polgára, bármi nemzetiséghez tartozzék, egyenjogú tagja”*.¹⁶ A magyar kormány egyértelműen arra az álláspontra helyezkedett, hogy a politikai nemzet tagjai az egyének és nem a nemzeti csoportok.

Ezzel szemben a szerb–román nemzetiségi törvénytervezet, ahogy Alexandru Moci-
oni Temes megyei román országgyűlési képviselő is világosan a nemzeti közösségek jogalanyiságának az elismerését, vagyis a kollektív jogok szavatolását kérte: *„A nemzet, mint olyan embereknek összessége, kiket származás-, földrajzi, történeti s ennél fogva nyelvi kötelékek is szorosan fűznek egymáshoz, miután az erkölcsi fejlődés magvát foglalja magában, s miután öntudattal bír: azért személyiség, vagyis jogi személy. Természetes, hogy ezen jogi személynél,*

¹⁴ Az EU-n belül Franciaország és Görögország az a két tagállam, amely jogi értelemben nem ismer el a területén más nemzeti csoportot az államnemzeten kívül.

¹⁵ Az 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenlőség tárgyában kapcsán lefolytatott országgyűlési vitának a jogi elemzését lásd: BETHLENDI András, SZEREDAI Norbert: *Az erdélyi románok kisebbségjogi jogállása 1918*, Acta Universitatis Sapientiae, Legal Studies, 2018/2, 129–163.

¹⁶ KEMÉNY G. Gábor: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*, Budapest, 1952, 130.

mint minden más jogi személynél, az első s legszentebb természetes érdek nem lehet más, mint saját létének fen[n]tartása. A nemzeti igényeknek alanya tehát első rendben soha sem lehet az egyik vagy másik egyén, mind összesen sem, hanem csak épen a nemzet, mint ilyen. [...] Ezeket előre bocsátva, (Zaj) az első legfőbb nemzetiségi igény nem lehet más, mint a nemzeti egyéniség létének, fejlődésének biztosítása. És miután arról van szó, hogy a nemzetiségi igényeket törvényesen biztosítsuk, természetes, hogy első teendőnk nem lehet más, mint hogy a nemzeti egyéniségek létének és fejlődésének a törvényes biztosítékot adjuk meg.

Ez az, mi ellenindítványomban ben[n]foglalva, ez az, mit a központi bizottság szövegében nem találhatok...”¹⁷

Az 1868. december 7-én kihirdetett XLIV. tc. a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában preambulumban a deáki politikai nemzet koncepcióját szentesítette, mely értelmében: *„Minthogy Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja.”*

2.2. A kisebbségek jogállása Romániában

Románia annak a nemzetállamnak az esete, amely elismeri a román nemzetet kívüli, a romántól különböző identitású nemzeti közösségek létezését az államon belül. Ezt főként abból következtethetjük ki, hogy az Alkotmány több ízben rendelkezik a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárokról, ezek saját identitásukhoz,¹⁸ saját anyanyelvükön folyó oktatáshoz,¹⁹ illetve a közigazgatási²⁰ és igazságszolgáltatási anyanyelvhasználathoz,²¹ valamint a parlamenti képviselőkhöz való jogáról.²²

¹⁷ KEMÉNY: i. m., 133.

¹⁸ 6. cikk – Az identitáshoz való jog

(1) Az állam elismeri és biztosítja a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogát az etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk megőrzéséhez, fejlesztéséhez és kifejezéséhez.

(2) A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek identitásának megtartását, fejlesztését és kifejezését célzó állami védő intézkedéseknek meg kell felelniük a többi román állampolgárhoz viszonyítva az egyenlőség és a diszkrimináció tilalma elveinek (http://jog.sapientia.ro/data/hallgatok/letoltesek/Romania_alkotmánya_HU.pdf)

¹⁹ 32. cikk – A tanúhoz való jog

(3) Garantált a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek joga anyanyelvük tanulásához és a jog ahhoz, hogy ezen a nyelven oktathassák őket; e jogok gyakorlásának a módzatait törvénnyel állapítják meg. (http://jog.sapientia.ro/data/hallgatok/letoltesek/Romania_alkotmánya_HU.pdf)

²⁰ 120. cikk – Alapelvek

(2) Azokban a területi-közigazgatási egységekben, ahol az egy nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgárok aránya jelentős, biztosítják az illető nemzeti kisebbség anyanyelvének használatát, szóban és írásban, a helyi közigazgatási hatóságokkal és a dekoncentrált közszolgálatokkal való kapcsolatokban, az organikus törvény feltételei között. (http://jog.sapientia.ro/data/hallgatok/letoltesek/Romania_alkotmánya_HU.pdf)

²¹ 128. cikk – Az anyanyelv és tolmács használata az igazságszolgáltatásban

(2) A nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgároknak joguk van, hogy anyanyelvükön fejezzék ki magukat a bírói hatóságok előtt, az organikus törvény feltételei között. (http://jog.sapientia.ro/data/hallgatok/letoltesek/Romania_alkotmánya_HU.pdf)

²² 62. cikk – A házak megválasztása

(2) A nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok azon szervezetei, amelyek a választásokon nem kapják meg a parlamenti képviselőkhöz szükséges szavazatszámot, egy-egy képviselői helyre jogosultak,

Ezeket a nem román nemzeti identitású közösségeket az alkotmány és a hatályos jogszabályok nemzeti kisebbségeknek nevezik, attól függetlenül, hogy azok egy önrendelkezési jogot gyakorló, saját nemzetállammal rendelkező nemzeti közösség töredékei-e, mint például a magyarok, szlovákok, ukránok, vagy anyaország nélküliek, mint például a romák vagy a tatárok.²³ Azonban a nemzeti kisebbségek létezésére sem az alkotmány, sem más jogszabályok formálisan nem alapítanak csoportjogokat,²⁴ amelyek magukat a kisebbségeket illetnék meg csoportként, és amely jogokat a kisebbség valamely képviseleti testület útján gyakorolhatja. A politikai diskurzusban és a jogászok körében is elterjedt közhiedelem szükségessé teszi tisztázni, hogy Románia Alkotmánya nem zárja ki a kisebbségek kollektív jogainak lehetőségét, vagyis a nemzeti kisebbségek közjogi jogalanyiságát, tekintve, hogy az Alkotmány 73. cikk (3) bekezdésének r) betűje értelmében organikus törvénynek kellene szabályoznia a nemzeti kisebbségek – nem a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek – jogállását.²⁵ Organikus törvény a 2003-as alkotmánymódosítás óta politikai akarat híján mindeddig nem született. Mégsem valószínű, hogy a Parlament jogalkotási feladata alkotmányellenes elmulasztásának állapotában találatna immár 17 éve, figyelembe véve, hogy az *1945. évi 86. törvény a nemzeti kisebbségek jogállásáról*²⁶ mind a mai napig hatályos, tekintve, hogy ezt sosem helyezte hatályon kívül a jogalkotó és nem is évült el. Ezt igazolja a Törvényhozó Tanács 575. sz. 2005. 05. 21-i azon véleménye, mely szerint egy új törvény a nemzeti kisebbségek jogállásáról egyúttal az 1945. évi 86. törvény hatályon kívül helyezését vonná maga után.²⁷ Megjegyzendő, hogy ez a törvény sem szavatol kollektív jogokat, vagyis nem ismeri el a nemzeti kisebbségeket közjogi jogalanyokként.

Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a kisebbségi állampolgárok parlamenti képviseletét ellátó szervezetek jogosítványai a kollektív jogokhoz hasonló következményeket vonnak maguk után. Erre kiváló példaként szolgál, hogy az Alkotmány mindazon nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok szervezetei²⁸ számára garantál egy képviselői helyet a Parlamentben, amennyiben ezek a választásokon nem kapták meg a parlamenti képviselőhöz szükséges szavazatszámot.²⁹ Ennek értelmében, attól függetlenül,

a választási törvény feltételei között. A valamely nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgárokat csak egyetlen szervezet képviselheti.

²³ Például a Románia Hivatalos Közlönye 9/2008. számában megjelent *282/2007. sz. törvény a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek – Strasbourgban, 1992. november 5-én elfogadott – Európai Kartájának ratifikálásáról* 2. cikkében a következő kisebbségi nyelveket sorolja fel: albán nyelv, örmény nyelv, bolgár nyelv, cseh nyelv, horvát nyelv, német nyelv, görög nyelv, olasz nyelv, jiddis nyelv, makedón nyelv, magyar nyelv, lengyel nyelv, romani nyelv, orosz nyelv, rutén nyelv, szerb nyelv, szlovák nyelv, tatár nyelv, török nyelv, ukrán nyelv.

²⁴ Jelen tanulmányon belül a *csoportjog* és *kollektív jog* kifejezéseket szinonimákként használom.

²⁵ *73. cikk – Törvénykategóriák*

(3) Organikus törvénnyel szabályozandó:

r) a romániai nemzeti kisebbségek jogállása;

²⁶ Románul: Legea nr. 86 din 6 februarie 1945 privind Statutul Naționalităților Minoritare. A törvényt közzétették Románia Hivatalos Közlönyének 30. számában, 1945. február 7-én.

²⁷ Lásd: <http://www.cdep.ro/proiecte/2005/500/00/2/cl502.pdf> (letöltés ideje: 2019. 04. 19.)

²⁸ Románul: organizațiile cetățenilor aparținând minorităților naționale.

²⁹ *62. cikk – A házak megválasztása*

(2) A nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok azon szervezetei, amelyek a választásokon nem kapták meg a parlamenti képviselőükhöz szükséges szavazatszámot, egy-egy képviselői helyre jogosultak,

hogy hányan szavaznak például a Romániai Magyar Demokrata Szövetségre (RMDSZ), a Parlamentbe az RMDSZ-en keresztül a romániai magyar közösség tagjai mindenképpen delegálhatnak egy teljes jogkörrel rendelkező parlamenti képviselőt. Ugyancsak a kollektív jogok rendszerét, ezen belül a konzociációs politikai rendszereket idézi az a vétójog, hogy a kisebbségi nyelvű oktatási intézmények megszervezése, újjászervezése, megszüntetése csak az érintett nemzeti kisebbség szervezetének beleegyezésével történhet.³⁰ Formálisan egyik esetben sem beszélhetünk kollektív jogról, ugyanis a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok szervezetei az állampolgárok és nem a közösség szervezetei. Funkcionálisan viszont egyértelműen közösségi képviselői szerepük van ezeknek a szervezeteknek. Ezt formálisan is elismerte a pozitív jog az 1991-es Alkotmány hatálybalépése előtt. Az 1990. évi 92. dekrétumtörvény a Parlament és Románia elnökének megválasztásáról még a *kisebbségeket* és nem a kisebbséghez tartozó állampolgárokat *képviselő szervezetekről* beszélt.³¹

2.3. A kisebbség, mint az önrendelkezést nélkülöző csoport jogi kategóriája

Az EU és a tagállamok szintjén sem született maradéktalan konszenzust élvező meghatározás a nemzeti kisebbségekről. Jogi értelemben tisztázatlan kérdés a nemzetközi jogban mind a mai napig, hogy melyek a nemzeti kisebbség fogalomalkotó karakterisztikái.³² E tudományos és jogi bizonytalanság mögött nem az objektív kritériumok hiánya áll, hanem az államok szintjén jelentkező politikai törekvések. A meghatározást lehetővé tevő általános érvényű objektív kritériumok nemzetközi szinten történő megállapítását akadályozza az államok azon igénye, hogy fenntartsák maguk számára annak lehetőségét, hogy ideológiai és politikai megfontolásból bizonyos közösségek tagjait ne kelljen a kisebbségvédelmi egyezmények védelme alá venniük. A nemzeti kisebbségek létét elismerő államok jellemzően a többségi nemzethez túlságosan is hasonló csoportokat vagy a

a választási törvény feltételei között. A valamely nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgárokat csak egyetlen szervezet képviselheti.

³⁰ Legea 1/2011 a educației naționale, art. 63, al. (2), b): „organizarea, reorganizarea, desființarea oricărui formațiuni de studiu, inclusiv cel simultan pentru forma de învățământ în limba maternă a unei minorități naționale existente, se pot realiza cu avizul conform al Ministerului Educației și Cercetării, Comisiei de învățământ și tineret a Consiliului Minorităților Naționale, aflat în coordonarea Departamentului de relații interetnice din cadrul Secretariatului General al Guvernului, și al organizației minorității naționale reprezentate în Parlamentul României;”

³¹ Decretul-Lege 92/1990 pentru alegerea parlamentului și a Președintelui României, art. 4: „Reprezentarea populației de toate naționalitățile în parlament se asigură pe baza sistemului de repartizare proporțională a mandatelor rezultate în urma votării, în condițiile prezentului decret-lege. Organizațiile reprezentând minoritățile naționale înregistrate la data adoptării prezentului decret-lege, care nu întrucesc numărul de voturi necesar pentru a avea, potrivit alin. 1, un mandat în Adunarea Deputaților, au dreptul la un mandat de deputat.”

³² A nemzeti kisebbségek meghatározásában mértékadó Francesco Capotorti, A Diszkrimináció Megelőzésével és Kisebbségek Védelmével Foglalkozó Albizottság (ENSZ) különmegbízottja által megfogalmazott definíció, mely szerint i) a kisebbség kategóriába csak azok a nem domináns csoportok tartoznak, amelyek meg szeretnék őrizni a lakosság többi részétől eltérő stabil etnikai, vallási és nyelvi hagyományait vagy karakterisztikáikat; ii) ezen csoportoknak legalább annyi tagjuk kell legyen, hogy az lehetővé tegye hagyományaik és sajátosságaik megőrzését; iii) ezen csoportok lojálisak kell legyenek az államhoz. Lásd: CAPORTI Francesco: *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, United Nations, New York, 1979, 6.

nem őshonos kisebbségeket, a bevándorlókat vagy politikai betelepítetteket nem ismerik el nemzeti kisebbségekként. Kulturális jegyeik, különálló identitásuk megőrzése helyett számukra a többségi lakosságba való asszimilálódás vagy az elvándorlás útját jelölik ki.³³ Nem bocsátkozunk szakmai vitába, hogyha azt mondjuk, hogy a nemzeti kisebbségek alatt az államok és a nemzetközi jog általában olyan csoportokat értenek: a) amelyek tagjai az adott állam állampolgárai;³⁴ b) amelyek etnokulturális identitásközösségként tekintenek magukra; c) amelyek létszámban a számukra otthont adó országnak nem a legnagyobb etnokulturális csoportjai; d) amelyek nem rendelkeznek a saját közösségük életterét és alkotmányos berendezkedését meghatározó tényleges politikai hatalommal.³⁵ Az alkotmányos berendezkedést meghatározó politikai hatalom az önrendelkezési jog gyakorlásának az eredménye. Tehát, meghatározásom szerint, a jogi értelemben vett nemzeti kisebbségek nélkülözik az önrendelkezési jogot. Ennek értelmében mindazon demográfiai kisebbségek, amelyek képesek önrendelkezési jogukat gyakorolni egy államon belül, jogilag nem minősülnek kisebbségeknek.

Ez utóbbi megállapítást igazolják azon történelmi tapasztalataink, melyek szerint mindazon demográfiai kisebbségekben lévő nemzeti közösségek, amelyek az államhatalmon kellőképpen nagy arányban osztoznak a demográfiai többséggel, nem tekintenek magukra kisebbségekként jogi értelemben. Így a boszniai horvátok, a kanadai francia nyelvű québeciek, a spanyolországi katalánok vagy baszkok létszámbeli kisebbségük ellenére nem tekintenek magukra nemzeti kisebbségekként. Ezek a közösségek mind az önrendelkezés valamilyen formáját gyakorolják országuk területén belül. A belső önrendelkezés eredményeként jön létre az autonómia jogi intézménye. Az autonómia

³³ Ilyen megfontolásból nem tekint az aromán nyelvre, védendő kisebbségi nyelvként a román állam. Lásd ebben a kérdésben a Keretegyezmény Tanácsadó Bizottságának álláspontját: *“19. The Advisory Committee notes that representatives of the Aromanian and the Csango communities ask to be protected as national minorities. It notes that, in spite of sustained efforts to maintain their self-identification and in spite of the number of persons declaring their Aromanian or Csango ethnicities in the 2011 census, the central authorities have not examined this issue since the first monitoring cycle. Aromanians and Huculs continue to be considered respectively as ‘sub-ethnic’ groups of Romanian or Ukrainian national groups. The Advisory Committee wishes to recall that the application of the provisions of the Framework Convention with respect to a group of persons does not necessarily require its formal recognition as a national minority or the existence of specific legal status as a group. It emphasizes further that the right to free self-identification contained in Article 3 of the Framework Convention is a cornerstone of minority rights and every person must have the right to identify freely as a member of a specific group, or to choose not to do so, provided that ‘the choice of the individual is not to be arbitrary but must be linked to some objective criteria.’”* ACFC/OP/IV(2017)005 <https://rm.coe.int/fourth-opinion-on-romania-adopted-on-22-june-2017/168078af76> (letöltés ideje: 2020. 10. 31.)

³⁴ Észtország például éppen azzal kerülte el, hogy a nemzetközi kisebbségvédelmi vállalásait az orosz etnikumú lakosságára is kiterjessze, hogy a II. világháború után betelepült orosz lakosok nagy része nem szerezte meg a Szovjetunió összeomlása utáni Észtország állampolgárságát, és az állampolgárság megszerzésének jogát 2015-ig a jus sanguinis elv szabályozta. A Keretegyezmény Tanácsadó Bizottságának véleményét a kérdésben lásd: ACFC/OP/IV(2015)002 <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168047d0e5> (letöltés ideje: 2020. 10. 31.)

³⁵ Fontos megjegyezni, hogy az államhatalom gyakorlásának megosztása nem csorbitja az állam szuverenitását.

létrejötté gyakorlatilag azt feltételezi, hogy a többség megosztozik a felségjogokon³⁶ egy vele párhuzamosan önrendelkező közösséggel. Éppen ezért a demográfiai kisebbség autonómiája – természeténél fogva – mindig verseng a többség önrendelkezésével az állami felségjogokért, hiszen két csoport önrendelkezési joga találkozik ilyenkor, és a kettő viszonya kölcsönösen kizáró jellegű. Éppen ezért, az önrendelkezési jog szemszögéből nézve, nagyon is helyesen érzékelik azok, akik azt állítják, hogy az etnikai alapú területi autonómia amolyan állam a nemzetállamban, még hogyha ezt nem is jogelméleti megfontolásból szokták emlegetni.

Amennyiben elfogadjuk azt az állítást, hogy az önrendelkezési jog nélkülözése az egyik fogalomalkotó kritériuma a kisebbségi kategóriának, beláthatjuk, hogy valójában nem is kell egy demográfiai többség ahhoz, hogy egy közösség tagjai magukat kisebbségi sorban találják. A már hivatkozott 1868. évi XLIV. törvénycikk nagy ívű országgyűlési vitája és maga a törvény szövege pontosan azt szemlélteti, hogy miként születik a nemzetállam és vele együtt a kisebbségi kategória egy abszolút demográfiai többséget képező nemzeti közösség hiányában.³⁷ Az I. világháború utáni nemzetállam abban tér el az 1868-as zsenge magyar nemzetállamtól, hogy miközben az utóbbi őszintén bevallotta, hogy jogilag alátámasztott nyelvi egyenlőtlenséget szeretne eszközölni – a magyar és más nyelvek között – a nemzetiségi törvénnyel,³⁸ a modern nemzetállam ezt nem ismeri be, és fenntartja a jogi értelemben vett semlegesség, vagyis a diszkrimináció hiányának látszatát.

2.4. A semlegességi állandó a nemzetállamban

A modern nemzetállam látszatsemlegességére alapított kisebbségi jogok egy jogi logikai ellentmondáshoz vezetnek.

A modern nemzetállam, mivel nem vallja be, hogy egyenlőtlen feltételeket teremt a különböző nemzeti csoportok tagjai számára, a kisebbségi jogok a semlegesség, a meg nem különböztetés hibajegyzékévé válnak. Mégis minden eddigi tapasztalatunk azt mutatja, hogy a kisebbségi jogok esetleges eltörlése jogi értelemben nem vezet a hátrányos megkülönböztetés megállapításához a nemzetállamban. A romániai magyar közösséget 2019-ben érte a legutóbbi kisebbségi jogvesztés, anélkül, hogy bármely hatóság megállapíthatta volna a hátrányos megkülönböztetés tényállását. A helyi közigazgatásról

³⁶ A felségjogok összessége eredményezi az állami szuverenitást. A felségjogok az államhatalom részjogosítványaiként értendők. A felségjogokon való megosztozás az autonómia jogi formáján keresztül nem a szuverenitást, hanem az államnemzet önrendelkezését korlátozza. Bővebben lásd: CHRONOWSKI Nóra, PETRÉTEI József: *Szuverenitás*, 14. <http://real.mtak.hu/115767/1/szuverenits.pdf> (letöltés ideje: 2020. 09. 25.)

³⁷ Ekkor ugyanis az 1857-ben elkészült országos összeírás 1867-ben nyilvánosságra hozott adatai szerint, vélhetően a magyar etnikumú lakosság sem volt abszolút többségben Magyarországon.

³⁸ A törvény preambuluma értelmében „[...] ezen egyenjogúság egyedül az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve [...] eshetik külön szabályok alá [...] a honpolgárok teljes egyenjogúsága minden egyéb viszonyokat illetőleg épségben maradván, a különféle nyelvek hivatalos használatára nézve következő szabályok fognak zsinórmértékül szolgálni: [...]”

szóló 2001. évi 215. törvény³⁹ 131. cikke⁴⁰ értelmében azon közigazgatási egységeken belül, ahol 20% fölött mérték a törvény hatálybalépésének pillanatában a kisebbségek számarányát, közigazgatási anyanyelvhasználati jogokat kellett biztosítani az adott kisebbségek számára abban az esetben is, ha bármilyen oknál fogva azok számaránya a törvény hatálybalépésének pillanata után 20% alá csökkent. Ez azt eredményezte, hogy mindazon közigazgatási egységeken, ahol 2001 után 20% alá csökkent a kisebbségek számaránya, az 1992-es népszámlálási adatokat kellett alapul venni a közigazgatási nyelvi jogok biztosítása vonatkozásában, amennyiben akkor még 20% fölött mérték ezt az arányt. Erre hivatkozva mondta ki a Kolozsvári Törvényszék a 2017. 02. 21-i 961. sz. jogerőre emelkedett polgári jogi ítélete az 1535/117/2015. sz. ügyben, hogy a Kolozsvár ki- és bejáratait jelző helységnévtáblákon a román megnevezés alatt magyarul is ki kell írni a város nevét, ugyanis 1992-ben 20% fölött mérték a kolozsvári magyarok számarányát.⁴¹ A helyi közigazgatásról szóló 2001. évi 215. törvényt 2019. július 5-én hatályon kívül helyezte a Közigazgatási kódexről szóló 2019. évi 57. sz. sürgősségi kormányrendelet,⁴² amely 94. cikkének (1) bekezdése⁴³ a legutolsó népszámláláshoz kötötte a közigazgatási nyelvi jogok szavatolását a kisebbségek számára. Így, az új törvény értelmében a kolozsvári magyarokkal együtt kb. 70 000 magyar lakos veszítette el a gyakorlatban is meglévő vagy jogi úton érvényesíthető közigazgatási nyelvi jogait egyik napról a másikra.⁴⁴

³⁹ Közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 204/2001. számában. Hatálybalépésének időpontja: 2001. május 24.

⁴⁰ 131. cikk – A 19. cikk, a 39. cikk (7) bekezdésének és a 76. cikk (2)–(4) bekezdésének [B. A.: a közigazgatási nyelvi jogok] előírásai akkor is alkalmazhatók, ha különféle okokból a jelen törvény hatálybalépését követően az egyes nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok aránya a 19. cikkben előírt alá csökken.

⁴¹ A 215/2001. számú helyi közigazgatási törvényben foglalt, a valamely nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgároknak a helyi közigazgatásban való anyanyelvhasználati jogával kapcsolatos előírások alkalmazására vonatkozó 1206/2001. számú kormányhatározat 1/9. számú mellékletének 1. tételénél a „Kolozsvár” magyar megnevezés éppen ezért szerepel. Érdekességként megjegyezzük, hogy az eredetileg közzétett mellékleteket a számos helyesírási hiba miatt később ismét közzétették Románia Hivatalos Közlönyében.

⁴² Közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 555/2019. számában.

⁴³ 94. cikk, (1) bekezdés – *În unitățile/subdiviziunile administrative-teritoriale în care cetățenii aparținând unei minorități naționale au o pondere de peste 20% din numărul locuitorilor, stabilit la ultimul recensământ, autoritățile administrației publice locale, instituțiile publice aflate în subordinea acestora, precum și serviciile publice deconcentrate asigură folosirea, în raporturile cu aceștia, și a limbii minorității naționale respective, în conformitate cu prevederile Constituției, ale prezentului cod și ale tratatelor internaționale la care România este parte.*

⁴⁴ Az 1992-es és 2011-es népszámlálás eredményei szerint a következő településeken következett be jogvesztés: Kisjenő (Arad megye) – 1464 személy, Retteg (Beszterce-Naszód megye) – 576 személy, Élesd (Bihar megye) – 1559 személy, Rév (Bihar megye) – 751 személy, Fugyivásárhely (Bihar megye) – 1170 személy, Krizba (Brassó megye) – 381 személy, Sárkány (Brassó megye) – 291 személy, Bodola (Brassó megye) – 679 személy, Kőhalom (Brassó megye) – 977 személy, Marosnagylak (Fehér megye) – 230 személy, Tompaháza (Fehér megye) – 225 személy, Salamás (Hargita megye) – 681 személy, Gyeke (Kolozs megye) – 238 személy, Kolozsvár (Kolozs megye) – 49 565 személy, Kajántó (Kolozs megye) – 543 személy, Katona (Kolozs megye) – 347 személy, Kolozs (Kolozs megye) – 700 személy, Szászfenes (Kolozs megye) – 3299 személy, Előpatak (Kovácsna megye) – 430 személy, Felsőbánya (Máramaros megye) – 2593 személy, Bátos (Maros megye) – 669 személy, Erdőd (Szatmár megye) – 1098 személy, Középlak (Szilágy megye) – 325 személy, Fény (Temes megye) – 241 személy, Igazfalva (Temes megye) – 471

Amint látjuk, a Romániához hasonló, kisebbségi jogokat elismerő nemzetállamokban ezen jogok hatályon kívül helyezése nem vezet a diszkrimináció tényállásához. Ennek köszönhetően a kisebbségi jog létezése, és ebből fakadóan a jogi értelemben vett kisebbségi kategória létezése egy modern, nemzetállami jogi logikai ellentmondást eredményez. Az ellentmondás abból következik, hogy logikusan a kisebbségi jogok vagy az eredeti állapot korábban diszkriminatív mivoltát ismerik el, vagy a társadalomban frissen bekövetkezett változások okán lépnek hatályba. Ellenkező esetben viszont a kisebbségi jogok a többséghez mérten többletjogokat eredményeznek a kisebbségek javára.⁴⁵ Mindezt az ellentmondást az a logikusan megmagyarázhatatlan gyakorlat kezeli, hogy a nemzetállam magát a szavatolt kisebbségi jogok mértékétől függetlenül semlegesnek – nem diszkriminatívnek – tekinti a kisebbségek és többségekkel szemben.

Következésképpen a nemzetállam jogi logikájában a kisebbségi jogok különböző mértékű szavatolása vagy éppenséggel azok megvonása nem befolyásolja az állam semlegességének mértékét az állampolgárokkal szemben. Azt is mondhatnánk, hogy a *kisebbségtartó* állam jogrendszerének semlegessége a nemzeti csoportokkal és azok tagjaival szemben amolyan *nemzetállami állandóként* értelmezhető, amelyre nincs hatással a szavatolt kisebbségi jog mértéke.

3. Az otthonossághoz való jog

Makkai a kisebbségi létparadoxont – az otthon otthonosságának hiányát – a nemzeti önrendelkezés korlátozottságára, hiányára vezette vissza. Korábban kifejtett meghatározásom szerint viszont az önrendelkezés lényeges korlátozása vagy annak teljes hiánya a nemzetállamban a nemzeti kisebbség egyik fogalomalkotó karakterisztikája. Így, meghatározásom fényében, Makkai megállapítása úgy szól, hogy a „kisebbségi létparadoxon a kisebbségi kategória eredménye”. Annak ellenére, hogy ez utóbbi kijelentéssel teljes mértékben egyetértek, mégis lényegesen más következtetést vonok le belőle, mint Makkai. Álláspontom szerint ugyanis a kisebbségi kategória terhét nemcsak úgy lehet felszámolni, hogyha többségi státuszba kerülünk, hanem úgy is, hogyha a kisebbség-többség dichotómiával dolgozó jogi keretet felszámoljuk.

személy, Gyér (Temes megye) – 213 személy, Újszentes (Temes megye) – 1058 személy, Újvár (Temes) – 401 személy.

⁴⁵ Ez utóbbi megállapítást, mely szerint a kisebbségi jogok az eredeti jogegyenlőségen túlmutató többletjogok volnának, el kell utasítanunk. Balogh Artúr kisebbségjogász is ezen álláspont mellett érvelt már 1925-ben a *Magyar Kisebbség* hasábjain: „[...] éppen a kisebbségi jogok nélkül hiányozna a jogegyenlőség, mert akkor a kisebbséghez tartozó polgárok nem bírnának olyan jogokkal (tanszabadság, saját nyelvük használatának joga a hatóságok előtt stb.), aminőkkel a többséghez tartozó polgárok a többséghez tartozásuknál fogva rendelkeznek. Vagyis éppen a többségnek lennének kiváltságai, ha kisebbségi jogok nincsenek.

Ezekkel a jogokkal ugyanis a többséghez tartozó állampolgárok már az alapjogoknál fogva bírnak, mert a többség nyelvének joga az egyes alapjogok keretén belül magától értetődő. Nem ily magától értetődő azonban a kisebbségi nyelvek joga, ha azt külön törvényes rendelkezések el nem ismerik és nem biztosítják. Ez történik éppen a kisebbségi jogoknak elismerése és biztosítása által.” Lásd: BALOGH ARTHUR: *Kisebbségjogok és azok védelme Romániában*, Magyar Kisebbség 1925/7.

Az otthonosság, mint a társadalmi magától értetődőség mértéke, a társadalomban uralkodó konszenzusok függvénye. Éppen ezért, az államnak nem lehet feladatként adni, hogy számonkérje a társadalom tagjain, hogy mit tekinthetnek azok magától értetődőnek és nem magától értetődőnek, hiszen akkor a lelkiismereti, gondolati szabadságukban kéne korlátoznia őket, ami a totalitárius elnyomó államokat idézi. Habár a gondolati szabadságukban az embereket nem lehet korlátozni, az államnak mégis beazonosítható felelőssége van abban, hogy az állampolgárok miként viszonyulnak például egy őshonos nemzeti kisebbség tagjainak igényeihez. A politikai diskurzuson túl, az állam jogrendszere is hatással van a társadalomban dívó nézetekre. A jogrendszer egy demokratikus jogállamban a társadalmi konszenzusok szabásmintájaként működik: azoknak eredménye és eredője egy időben. Amennyiben a jog nem hajlandó bizonyos emberkategóriákat és azok igényeit magától értetődőkként kezelni, akkor a társadalom is képtelen lesz magától értetődőként viszonyulni ezen személyek magatartásához, jelenlétéhez, igényeihez. Ez pedig óhatatlanul ezen személyek otthonosságérzetének a csorbulásához fog vezetni.

Így könnyebben érthetővé válik, hogy mi a forrása annak, hogy az erdélyi magyarok egy része 102 év után is a demográfiai valóságon – a számbéli kisebbségen – túlmutató többlettartalmat tulajdonít a kisebbségi kategóriának, amelyet a lekicsinylettség, lefokozottság, a másodrangúság érzetével társít. Ezen érzések megalapozott forrása, hogy Romániában a magyar közösség érdekei sosem voltak és jelenleg sincsenek magától értetődően szem előtt tartva, sőt a többségi lakosság egy része a magyarok kulturális és politikai jogainak legitim mivoltát is megkérdőjelezi.⁴⁶ A kisebbségként való létezés az idegenség érzetét és látszatát rója az erdélyi magyarokra.

Az állampolgárokat nemzetiségétől függetlenül megillető otthonossághoz való jogtól tehát azt remélhetnénk, hogy a társadalomban jogaink és jelenlétünk is magától értetődőkként volnának kezelve. Az otthonossághoz való jog diskurzusa nem az elfogadás, megtűrés vagy tolerálás diskurzusa, hiszen csak azt kell tolerálni, ami nem magától értetődő, és valójában csak a magától értetődők kiváltsága, hogy toleránsak lehetnek másokkal. Gondoljunk csak bele, hogy micsoda tanúságtétele a toleranciának, hogyha egy kolozsvári román például azt állítja magáról, hogy őt egyáltalán nem zavarja, hogyha körülötte magyarul beszélnek az utcán vagy a munkahelyén. Ezzel szemben mennyire furcsán szólna, hogyha egy kolozsvári magyar azzal kérkedne, hogy őt egyáltalán nem zavarja, hogyha körülötte az idegenek vagy a munkatársak románul beszélnek. A tolerancia diskurzusában – például Kolozsvár kontextusában – ugyanis a román toleráns a magyarral szemben, a magyar a romával és a roma az ázsiai vagy afrikai vendégmunkással. Sőt, a humor forrásává válik, hogyha egy roma az ázsiai bevándorlókkal szemben intoleráns, vagy egyenesen rasszista, hiszen oly egyértelmű, hogy éppen ő a tolerancia gondolatának a kijelölt kegyeltje társadalmunkban. Az otthonossághoz való jog így nem a tolerancia gondolati rendszerében elhelyezendő, hiszen csak azokat kell tolerálni, akik kilógnak és elfogadásra, elismerésre szorulnak.

⁴⁶ Lásd: KISS Tamás, CSATA István, TORÓ Tibor: *Regionális Barométer – 2019*, Székelyföldi Közpolitikai Intézet, Kolozsvár–Sepsiszentgyörgy, 2020, 129–138. https://balvanyos.org/wp-content/uploads/2020/09/Regionalis-Barometer_FIN.pdf (letöltés ideje: 2020. 10. 29.)

Az állampolgárok otthonosságához való joga tehát olyan társadalmi szabásmintát feltételez, amely magától értetődő, nem külön kategóriaként viszonyul a nemzeti különbségekből származó igényekhez. Ennek értelmében:

a) Az államon belüli jogszabályok nem különítenek el demográfiai és nemzetiségi alapon behatárolható kisebbségeknek vagy egyebeknek nevezett kategóriákat;

Ez nem színvak látásmódot feltételezne, ugyanis a jogszabályok szükség esetén beszélhetnének külön a romániai ukránokról, románokról vagy magyarokról, viszont nem állíthatnák fel nemzetiségi alapon a kisebbségi kategóriát. A külön nevesíthetőség szükségességére a c) pontnál elmagyarázott csoportspecifikus jogok miatt van szükség. Az erdélyi magyarság természetesen demográfiai értelemben továbbra is nemzeti kisebbség volna, viszont jogi értelemben elveszítené ezt a Makkai által *szégyenkalodának* nevezett jogi besorolást.

b) A jogszabályok nem külön, a magától értetődő főszabálytól eltérő kategóriaként szavatolnák a létszámát tekintve kisebbségben lévő nemzeti csoportok jogait, hanem a főszabályt olyan módon fogalmaznák meg, hogy az a nemzeti közösségekben mindenütt egyaránt fellelhető igényeket – pl. oktatási, közigazgatási, igazságszolgáltatási anyanyelvhasználat, saját történelem és kultúra oktatása, saját kulturális narratíva megjelenítése a nyilvános terekben, saját vallás gyakorolhatósága stb. – minél nagyobb mértékben kielégítse;

Ennek az elméleti lehetőségét Szilágyi N. Sándor már 1994-ben kiválóan szemléltette a „*Törvény az etnikai és nyelvi identitással kapcsolatos jogokról, valamint az etnikai és nyelvi közösségek méltányos és harmonikus együttéléséről*” c. törvénytervezetében, amely az állampolgári, univerzális jogok nyelvezetén fogalmazta meg a többségi lakosság javára is az általában kisebbségi jogoknak tekintett anyanyelvhasználati és más kulturális jogokat.⁴⁷

c) Csoportspecifikus jogot nem általánosan, hanem csak konkrétan, valamely nemzeti csoport sajátos – a többi csoportnál egyáltalán nem vagy alig fellelhető – kulturális igényének a kielégítésére vagy társadalmi helyzetének javítására lehetne alapítani.

Ilyen sajátos kulturális igények kielégítését célzó csoportspecifikus jognak volna tekinthető például a muzulmánok azon joga, hogy amennyiben az állam kötelező módon előírja a boltok hétfévi zárva tartását, akkor nekik legyen lehetőségük szombaton vagy vasárnap nyitva tartani, amennyiben a vallásuk miatt boltjaikat pénteken is bezárva tartották. Hasonló, a mi tájainktól távolabbi példa lehet a csoportspecifikus jogokra az őslakos halász, vadász népek azon joga, hogy életterükön belül halász-, vadászengevény nélkül is gyakorolhassák ezt a közösségi életük szerves részét képező tevékenységet.⁴⁸ A sajátos társadalmi kirekesztettség helyzetének javítását célzó csoportspecifikus jog volna a roma közösség felsőoktatásban való alulreprezentáltságát ellensúlyozó egyetemi kvóta megállapítása, amely mindaddig könnyítő körülményeket teremtené a roma közösség tagjai számára, amíg ez a közösség is arányosan tud részesülni a közoktatás előnyeiből.⁴⁹

⁴⁷ SZILÁGYI N. Sándor: *Mi egy más*, Kalota Könyvkiadó, Kolozsvár, 2003, 576–648.

⁴⁸ A csoportspecifikus jogok megállapítása a jogegyenlőség problémáját veti fel. Azon esetekben, amikor csoportspecifikus jogokat ismer el a jogalkotó, akkor a csoport és a csoport tagjainak sajátos igényeit részesíti elismerésben. Ilyen esetekben vagy az identitáshoz való jogot, vagy a társadalmi integráció össztársadalmi érdekét helyezi a jogalkotó a jogegyenlőség értéke fölé.

⁴⁹ Ezeket a történelmi múltba nyúló társadalmi hátrányokat orvosolni kívánó előnyös megkülönböztetéseket szokták a köznyelvben pozitív diszkriminációnak nevezni.

4. Következtetések

Tanulmányomban igyekeztem rámutatni az erdélyi magyar kisebbségi lét eredendő egzisztenciális terhére, az otthon otthonosságának hiányára. Ennek a mély-ségesen kisebbségi és így erdélyi magyar élménynek a társadalmi okai véleményem szerint nagymértékben a *kisebbségtartó* román nemzetállam jogrendszerében keresendő, ugyanis az megfoszt minket, erdélyi magyarokat a magától értetődőség komfortjától. Identitásunk megőrzéséhez, fejlesztéséhez, megéléséhez való jogainkat az *otthonossághoz való jog* hiányában a főszabálytól eltérő kisebbségi jogokon keresztül szavatolja bizonyos mértékig az állam. A kisebbségi jogok logikája viszont ráerősít a többségi nacionalizmus önző diskurzusára, mely szerint a románok és magyarok ugyanazon jogai más-más legitimitással bírnak Romániában. A magyarok számára a kisebbségi jogokon keresztül szavatolt jogok – amint a közigazgatási nyelvi jogok kolozsvári példája kapcsán láthattuk – törvényes úton visszavehetőek, anélkül, hogy a román lakosság ugyanezen jogai sérülnének, és a román és magyar anyanyelvű állampolgárok között kialakult egyenlőtlen helyzetet jogi úton orvosolhatnánk. Ezt az önmagában jogi logikai ellentmondásokat eredményező jelenséget a *nemzetállami semlegesség állandójának* neveztem.

Mindezek okán, meggyőződésem szerint, amennyiben a romániai magyar kisebbség jogait továbbra is a kisebbségi jogok eszköztárával próbáljuk biztosítani,⁵⁰ a kisebbségi lét otthontalanságának egzisztenciális terhet állandósítjuk, és örökségül hagyjuk a következő generációk számára.

Ezért programszerű javaslataim a következők:

a) Az erdélyi magyar közösség saját identitását szabadítsa fel a kisebbségi kényszer-kategóriától – kezdjünk nem kisebbségekként tekinteni önmagunkra jogi értelemben.

b) Tűzzük politikai törekvéseink zászlójára, hogy a román jogrendszer ismerje el identitásunk védelmét, nem kisebbségi identitásként is – a számunkra otthont adó állam hivatkozzon a romániai magyarok és románok identitására egyaránt, pl. „*őshonos közösségekhez tartozó személyek*” etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásaként, vagy bármely más, kölcsönösen elfogadható gyűjtőfogalom segítségével.

c) Tűzzük jogi és politikai törekvéseink zászlójára, hogy az egyenlő bánásmódhoz való jog az egyazon jogi kategóriákba tartozók jogainak *azonos módon és formában* történő szavatolását is feltételezi. Ez azt eredményezné, hogy csak olyan módon lehetne a magyar etnikumú lakosok például anyanyelven folyó oktatásához, igazságszolgáltatáshoz, közigazgatási ügyintézéséhez való jogait csorbítani, ha az a román etnikumú lakosok jogait is csorbítja. Ezáltal a magyarok ez irányú jogai többé nem öltenék a többletjogok látszatát, és a többségi lakosság is érdekeltté válna a magyarok és románok kulturális jogainak kiterjesztésében, megőrzésében.

Amennyiben sikerül elérni mindezt, akkor a diszkrimináció tilalma alkalmas jogi eszközzé válik arra, hogy mindazon esetekben, amikor politikailag nem sikerül érvény

⁵⁰ Az önrendelkezési jogot a kisebbségi jog eszköztáráan kívülinek tekintem, ugyanis meghatározásom értelmében az önrendelkező csoport már nem kisebbségi csoport.

szerezni az *otthonosság*hoz való jog programjának, akkor jogi úton kényszerítsük ki a román etnikumú lakossággal azonos jogi besorolásunknak megfelelően a jogaink azonos formában való védelmét.

Felhasznált irodalom

1. BALOGH Arthur: *Kisebbségjogok és azok védelme Romániában*, Magyar Kisebbség, 1925/7.
2. BETHLENDI András, SZEREDAI Norbert: *Az erdélyi románok kisebbségjogi jogállása 1918*, Acta Universitatis Sapientiae, Legal Studies, 2018/2, 129–163.
3. BRUBAKER Rogers, FEISCHMIDT Margit, FOX Jon, GRANCEA Liana: *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*, L' Harmattan, Budapest, 2011.
4. CAPOTORTI Francesco: *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, United Nations, New York, 1979.
5. CHRONOWSKI Nóra, PETRÉTEI József: *Szuverenitás*. <http://real.mtak.hu/115767/1/szuverenits.pdf> (letöltés ideje: 2020. 09. 25.)
6. DEMETER M. Attila: *Szabadság, egyenlőség, nemzetiség*, Pro Philosophia Kiadó, Kolozsvár, 2009.
7. KEMÉNY G. GÁBOR: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*, Budapest, 1952.
8. KISS Tamás, CSATA István, TORÓ Tibor: *Regionális Barométer – 2019*, Székelyföldi Közpolitikai Intézet, Kolozsvár–Sepsiszentgyörgy, 2020, 129–138. https://balvanyos.org/wp-content/uploads/2020/09/Regionalis-Barometer_FIN.pdf (letöltés ideje: 2020. 10. 29.)
9. MAKKAI Sándor: *Nem lehet = Nem lehet. A kisebbségi sors vitája*, szerk. CSEKE Péter, MOLNÁR Gusztáv, Héttorony Könyvkiadó, Budapest, 1989.
10. MAKKAI Sándor: *Nemzet és kisebbség = Nem lehet. A kisebbségi sors vitája*, szerk. CSEKE Péter, MOLNÁR Gusztáv, Héttorony Könyvkiadó, Budapest, 1989.
11. KOVÁCS István, SZABÓ Imre: *Az emberi jogok dokumentumokban*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976.
12. ROUSSEAU Jean-Jacques: *Társadalmi szerződés*, Phönix–Oravetz Kiadás, Budapest, 1947.
13. SZILÁGYI N. Sándor: *Mi egymás*, Kalota Könyvkiadó, Kolozsvár, 2003.
14. TAYLOR Charles: *Nacionalizmus és modernitás*, Magyar Kisebbség, 2002/3. (25.)